

מִשַּׁל הַפְּדֻגּוּג

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת הָעַם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם קֹשֶׁה עֲרֹף הוּא: וְעַתָּה הִנֵּיחָה לִי וַיִּחַרְאֲפִי בָהֶם וְאָכְלָם וְאָעֲשָׂה אֹתָם לְגוֹי גְדוֹל: (שמות לב ט-י).¹

שמות רבה מב ט פרשת כי תשא – הפדגוג מבין מה תפקידו

"ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם" - וכי משה היה תופש בהקב"ה שהוא אומר: "הניחה לי"? אלא למה הדבר דומה? למלך שכעס על בנו והכניסו לקיטון ומתחיל לבקש להכותו. והיה המלך מצעק מן הקיטון: הניחה לי שאכנו. והיה פדגוג עומד בחוץ. אמר הפדגוג: המלך ובנו לפניו בקיטון,² למי הוא אומר "הניחה לי"? אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו, לכך הוא מצעק "הניחה לי"! כך אמר הקב"ה למשה: "ועתה הניחה לי". אמר משה: מפני שהקב"ה רוצה שאפייס על ישראל, לפיכך הוא אומר "ועתה הניחה לי". מיד התחיל לבקש עליהם רחמים, הוי: "ויחל משה את פני ה' אלהיו".³

שמות רבה מג א פרשת כי תשא – הפדגוג הוא הסיניגור

"ויחל משה את פני ה' אלהיו" (שמות לב יא), כך פתח ר' תנחומא בר אבא: "וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לְגַלֵּי מִשָּׁה בְּחִירוֹ עֵמֶד בְּפָרָךְ לְפָנָיו לְהַשִּׁיב חַמְתּוֹ מִהַשְׁחִית" (תהלים קו כג) ...⁴ רבינו אמר: למה הדבר דומה? למלך שהיה דן את בנו והיה הקטיגור עומד ומקטר. מה עשה הפדגוג של בן המלך? כיון שראה אותו מתחייב, דחף את הקטיגור והוציאו לחוץ ועמד לו במקומו מלמד על הבן סיניגוריא. כך, בשעה שעשו ישראל את העגל, היה השטן עומד ומקטר בפנים ומשה עומד מבחוץ. מה עשה משה? עמד ודחף את השטן והוציאו לחוץ ועמד במקומו, שנאמר: "עמד בפרץ לפניו" - עמד לו במקומו של פורץ.⁵

שמות רבה לז ב פרשת תצוה – הפדגוג חותר במקום הבן

"וואתה הקרב אליך את אהרון אחיך" (שמות כח א) – אמרו: בשעה שירד משה מסיני וראה ישראל באותו מעשה, הביט באהרון שהיה מקיש עליו בקורנס, והוא לא נתכוין אלא לעכבם עד שירד משה. ומשה היה סבור

¹ כבר נדרשנו לפסוק הראשון, בצמד פסוקים זה, בדברינו [עם קשה עורף](#) בפרשה זו בשנה שעברה. וממקום שפסקנו שם, נמשיך בפרשה זו, בפסוק השני: "ועתה הניחה לי וכו'" ומשם למוטיב (משל) הפדגוג ככל שיותר לנו המקום הרף בדף חטף ובזמן שערף.

² רק הם לבד.

³ וכן הוא בדומה בדברים רבה פרשת עקב, פרשה ג סימן טו: "אמר לפניו: רבש"ע, יודע אני שאתה אוהב את בניך ואין אתה מבקש אלא מי שילמד עליהם סיניגוריא. א"ר סימון: למה הדבר דומה? למלך ובנו שהיו נתונים בקיטון והפידגוג של בנו נתון בטרקלין. היה המלך צוח: הניחו לי שאהרוג את בני. אמר הפידגוג: המלך ובנו לפניו בקיטון, למי הוא אומר: הניחו לי? אינו מבקש אלא מי שילמד עליו סניגוריא. כך הקב"ה אומר למשה: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואתך לגוי גדול. אמר משה: וכי תופס אני בידו של הקב"ה? כביכול אינו מבקש אלא מי שילמד עליהן סיניגוריא, מיד: ויחל משה". המלך משליך על הפדגוג את רצונו הפנימי שלא להכות את הבן והוא מצפה מהפדגוג שיביץ זאת ויפייס על הבן ראו בקטע קודם שם במדרש, אמנם בלי להזכיר את המונח פדגוג, מהלך יותר מתוחכם בו משה "עושה תרגיל בהפוך" (paradoxical intention) לקב"ה: "אמר ר' יצחק: מן הלוחות שניים ריצה משה את הקב"ה לישראל. מה עשה? עלה לו אצל הקב"ה כעוס. אמר לו: בניך חוטאים ואתה נותן עלי קטדיקי (עונש)?! עשה עצמו כאילו כעוס על ישראל. מניין? שנאמר: וישב משה אל ה' ויאמר: אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות לב לא). כיון שראה הקב"ה כך, אמר לו: משה, שתי הפנים בכעס? אני ואת כועסין עליהן? מיד: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. א"ל הקב"ה: לא יהיו שתי הפנים בכעס, אלא כשתראה אותי נותן רותחין, הוי נותן צונן, הוי נותן רותחין. אמר משה: רבש"ע, היאך יהא א"ל: הוי מחלה אתה רחמים. מה עשה? מיד: ויחל משה את פני ה'. א"ל: והרי בניך מרים, חלה אותם". וכבר הרחבנו במוטיב זה בדברינו [לא יהיו שתי הפנים בכעס](#), בפרשה זו בשנה האחרת.

⁴ בקטע שהשמטנו כאן, מתואר משה, יחד עם דניאל, כאחד משני הסיניגורים הגדולים: "שעמדו ללמוד סיניגוריא על ישראל והעמידו פנים כביכול כנגד הקב"ה ... אלו שני בני אדם שנתנו פניהם לנגד מדת הדין לבקש רחמים על ישראל" - דרשתו של ר' חמא בר חנינא. ובהמשך המדרש שם, המשל הוא בדמות היועץ (סינֶקְטֶר) שחוטף את הקולמוס מידי המלך רגע לפני שהוא חותם על גזר הדין הקשה (משה ששובר את הלוחות). אבל אנחנו הפעם עם דמות הפדגוג.

⁵ הפדגוג אולי איננו תוקפן כמו היועץ שחוטף את הקולמוס מידי המלך ואפילו לא כסיניגור שעומד ומתריס מולו, אבל ודאי יותר תוקפן מהפדגוג המתון של המדרש הראשון, שמבין בחמתו שהמלך רוצה שיפייסו על בנו ומסתפק לפיכך בדברי פיוס ובקשת רחמים. במדרש זה, הפדגוג נוכח שדברים רכים ומפויסים אינם יכולים לעמוד כנגד הקטיגור שממשיך כל העת לקטר. אין כאן שיווין כוחות - הפדגוג מפיס מבחוח, מרחוק, ואילו השטן עומד ומקטר מבפנים, מקרוב. אין לפדגוג מנוס אלא לפרוץ פנימה, לסלק את הקטיגור, ללמד זכות על בן המלך ובכך בעצם להפוך לסיניגור לכל דבר (וכדרשה של ר' חמא בר חנינא שהשמטנו). ראו איך אנחנו אומרים בתפילת יום הכיפורים: "הס קטיגור וקח סיניגור מקומו". וראו עוד במדרש בראשית רבה בפרשת וירא (מט לג), שלאחר שאברהם חדל מלסנוגר על סדום נסללה הדרך להפיכת סדום: "הקטיגור הזה כל זמן שהסיניגור מלמד והדיין מסביר לו פנים, ממתין. עמד לו הדיין ונשתתק הסיניגור, הקטיגור הולך לעשות שליחותו". הסיניגור / הפדגוג, לא יכול להניח ממלאכתו אף לא לרגע אחד. ואגב נראה מדרשה זו שהקטיגור היה גם המבצע של גזר הדין (אם נמצא הנדון חייב).

⁶ הדרשן מבין שהיה צורך לצוות על משה לקרב את אהרון לעבודת הקודש ותמה מדוע? האם היה כאן איזה היסוס מצד משה?

שהיה אהרן שותף עמהן והיה בלבו עליו. א"ל הקב"ה: משה, יודע אני כוונתו של אהרן היאך היתה לטובה. משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו. אמר לו פדגוגו: אל תיגע עצמך, תן לי ואני אחתור. הציץ המלך עליו וא"ל: יודע אני היאך היתה כוונתך. חיך, איני משליט בריה על פלטין שלי אלא אתה. כך, בשעה שאמרו ישראל לאהרן: "קום עשה לנו אלהים" (שמות לב א), אמר להם: "פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם" (לב ב) - אמר להם: אני כהן, אני אעשה אותו ומקריב לפניו. והוא לא נתעסק אלא לעכבם עד שיבוא משה. א"ל הקב"ה: אהרן, יודע אני היאך היתה כוונתך, חיך אין אני משליט על קרבנותיהם של בני אלא אתה, שנאמר: "ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך".⁷

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יט – הפדגוג זז הצידה

"ויגד משה את דברי העם אל ה' " (שמות יט ט) - וכי מה אמרו ישראל למשה לומר לפני המקום, ומה אמר המקום למשה לומר להן לישראל? אמרו: רצונינו לשמוע מן מלכינו, שאינו דומה שומע מפי פדגוג לשומע מפי המלך. אמר לו הקב"ה: אני אתן להן מה ששאלו: "בעבור ישמע העם בדברי עמך". אמרו לו: רצונינו לראות מלכינו, שאינו דומה שומע ורואה לשומע ואינו רואה. אמר לו הקב"ה: אני אתן להם מה שביקשו: "ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם".⁹

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ב – הפדגוג הוא פרגוד?

רבי אומר: וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל, או מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום? אלא אמרו: רצונינו לשמוע מפי מלכנו. לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך. אמר המקום: תן להם מה שבקשו: בעבור ישמע העם בדברי עמך. אמרו: רצונינו לראות את מלכנו. לא דומה שומע לרואה, א"ל המקום: תן להם מה שבקשו: "כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני".¹⁰

שמות רבה כא ח פרשת בשלח – כבר התרציתי לבני

רבי אבטולס הזקן אמר: משל למלך שהיה לו בן והכעיסו וגזר עליו גזירה קשה. והיה הפדגוג מבקש על ידו. אמר לו: כלום אתה מבקש ממני אלא על בני, כבר התרציתי לבני. כך אמר לו הקב"ה למשה: כלום אתה מתפלל לפני אלא על ישראל, כבר נתרציתי לה – "מה תצק אליו"? רבי אומר: אמר לו הקב"ה: אמש היית אומר: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (שמות ה כג), ועכשיו אתה עומד

⁷ לשאלתנו בהערה הקודמת, התשובה היא: כן. נדרשת סניגוריה של הקב"ה עצמו על אהרן על שעשה את העגל. מעשה העגל לא נעלם ולא מוחבא ומקושר לעולם עם כהונת אהרן ובניו בקודש וזכותם לעשרים וארבע מתנות כהונה. ראו מקבילה ואולי מקור למדרש זה בויקרא רבה י ג פרשת צו. ראו גם הסניגוריה על אהרן שם בפרשה ז סימן א: "א"ר אסי: מלמד שהיה אהרן נוטל הקורנס ופוחסו לפניו ואומר להם: ראו שאין בו ממש". הפדגוג כאן הוא אהרן, לא משה. אין זה הפדגוג שמגיב לאחר מעשה, בדרך זו או אחרת, כאשר המלך כועס, אלא הפדגוג שמנסה למנוע את המעשה, הפדגוג שמתעמת עם האירוע בזמן אמת ו"בשטח", גם אם ללא הצלחה. חוסר הצלחה זה לא מונע את נתינת הכהונה לפדגוג, אדרבא הוא התערב בשעת מעשה באומרו: "מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל". אבל גם לא מונע את הביקורת על אהרן כפי שראינו בדברינו [על כל פשעים תכסה אהבה](#) בפרשת צו, בדברינו [כפרת אהרן וכפרת העם](#) בפרשת שמיני ועוד. אהרן הפדגוג זקוק למשה הפדגוג החונך אותו בעבודת הקודש, כמתואר בפרשות תצוה, צו, שמיני ודברינו הנ"ל. אהרן שכשל במבחן התוצאה כפדגוג בעגל, הופך להיות הפדגוג שמסננגר שנה בשנה על עם ישראל, אבל צריך מגינים וזכויות רבות שיגנו עליו בבואו אל הקודש. ראו שמות רבה לח ח: "באיזה זכות היה אהרן נכנס לבית קדשי הקדשים? א"ר חנינא בנו של רבי ישמעאל: זכות המילה היתה נכנסת עמו ... ר' יצחק אומר: זכות השבטים היתה נכנסת עמו ... ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: משל לבן מלכים שהיה פדגוגו נכנס אצלו ללמד סניגוריה על בנו, והיה מתיירא מן העומדים עליו שמא יפגעו בו. מה עשה המלך? הליבשו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתייראין ממנו. כך אהרן היה נכנס בכל שנה לבית קדשי הקדשים, ואילולי זכויות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו, לא היה יכול להיכנס".

⁸ מחטא העגל נלך אחורה אל מעמד הר סיני. ראו גמרא שבת פז ע"א שדורשת את "ויגד" בלשון כפולה ודו-קוטבית: "ויגד משה - דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה ... ויגד משה - דברים שקשין לאדם כגידין". כמו פדגוג שמראה לתלמידו את שני הצדדים. אבל המדרש הולך בדרך אחרת לגמרי במוטיב הפדגוג כאן, כפי שנראה להלן.

⁹ כאן ודאי שמשה הוא הפדגוג, אלא שהעם מבקש לסלק לרוע את הפדגוג ולשמוע מפי הקב"ה בכבודו ובעצמו. ראו הדרשות בשיר השירים רבה על הפסוק "ישקני מנשיקות פיהו", כגון זו שבפרשה א סימן ג: "תני רבי שמעון בן יוחאי: כך תבעו אמרו: רצונינו לראות כבוד מלכנו. ר' פנחס בשם רבי לוי: גלוי היה לפני הקב"ה שעתידיים ישראל להמיר כבודו באחר ... שלא יהו אומרים: אילו הראנו את כבודו ואת גדלו היינו מאמינים לו. ועכשיו שלא הראנו כבודו ואת גדלו אין אנו מאמינים לו". ומכאן האכזבה הגדולה שבחטא העגל שעברו דווקא על שני הדברות ששמעו ישירות מפי הגבורה ולא באמצעות הפדגוג. וכלשון שמות רבה מב ח בפרשתנו: "לא היה להן לחטוא אלא בשלי?". אולי הייתה זו טעות להיענות לרצון העם לסלק את הפדגוג הנאמן, זה שבדיעבד נכנס בעובי הקורה וריצה את בני ישראל למקום לאחר שחטאו בעגל.

¹⁰ דרשה זו חוזרת מילה במילה על הדרשה הקודמת (ואולי ההפך), רק בהבדל קטן אחד: לא "פדגוג" אלא "פרגוד". גם אם זו פליטת קולמוס של מעתיקי המדרשים, נראה שקבלנו דרשה נאה: פדגוג = פרגוד. כל פדגוג, מורה ומחנך, יוצר מסך בין התלמיד ובין המקור ומציאות החיים. הרצון לסלק את הפדגוג-פרגוד נראה לעתים רצוי וצעד בוגר, אלא ששכרו עשוי לצאת בהפסדו.

ומרבה בתפילה! "מה תצעק אלי"? אמש היו אומרים: "המבלי אין קברים במצרים, לקחתנו למות במדבר"!? (יד יא), ועכשיו אתה מרבה בתפילה? "דבר אל בני ישראל ויסעו" - יסיעו דבר מלבם.¹¹

בראשית רבה א א פרשת בראשית – הפדגוג ביסוד הבריאה והעולם

רבי הושעיה רבה פתח: "וְאֶהְיֶה אֲצִלוֹ אֲמוֹן וְאֶהְיֶה שְׁעָשְׂעִים יוֹם יוֹם מִשְׁחָקָת לְפָנָיו בְּכַל־עֵת" (משלי ח ל). אמון - פדגוג, אמון - מכוסה, אמון – מוצנע... אמון - פדגוג, כמו שאתה אומר: "כאשר ישא האומן את היונק" (במדבר יא יב) ... התורה אומרת: אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה.¹² בנוהג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטין, אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דיפתראות, ופינקסאות יש לו, לדעת היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפשים. כך היה הקב"ה מביט בתורה, ובורא את העולם, והתורה אמרה: "בראשית ברא אלהים", ואין ראשית אלא תורה, כמו שאתה אומר: "ה' קנני ראשית דרכי".¹³

בראשית רבה כו פרשת בראשית – הפדגוג שכל

"אֲמַחֲה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בְּרָאִיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחְמַתִּי כִּי עָשִׂיתִם" (בראשית ו ז) - רבי יודן ורבי פנחס. רבי יודן אמר: משל למלך שמסר את בנו לפדגוג, והוציאו לתרבות רעה.¹⁴ כעס המלך על בנו והרגו. אמר המלך: כלום הוציא את בני לתרבות רעה אלא זה, בני אָבֵד הוא וזה קיים?¹⁵ לפיכך: "מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים". רבי פנחס אמר: משל למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה: סייקה וכיירה וציירה. כעס המלך על בנו והרגו. מה עשה? נכנס לתוך החופה התחיל לשבר את הקנקנים ומפקיע פְּחִיצָאוֹת ומקרע בכיליות.¹⁶ אמר המלך: כלום עשיתי זו אלא בשביל בני, בני אבד וזו קיימת? לפיכך: "מאדם ועד בהמה ועד עוף השמים".¹⁷

ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שו – שמים וארץ הם הפדגוג

דבר אחר: האזינו השמים. משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו. אמר אותו הבן: כסבור אבה¹⁸ שהועיל כלום שמסרני לפדגוג? עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה וישן ואלך אני ואעשה צרכי.¹⁹

¹¹ מדרש זה משלים את שתי המכילות לעיל. לפדגוג, הוא משה ברוב המדרשים, יש תפקיד חשוב, אבל לפעמים הפדגוג מושם בצד כי למלך (לאבא) יש קשר ישיר לבן. אם בהר סיני ואם בקריעת ים סוף. בני ישראל צועקים אל הקב"ה על ים סוף והוא נענה להם. ראו המדרשים על הפסוק בשיר השירים "יונתני בחגווי הסלע" שבזכות שבני ישראל צעקו – "השמייעני את קולך", נענו.

¹² משחק מילים על השורש אמ"ן: בעל מלאכה, הורה שמגדל את הילד, מי שיש בו אמון.

¹³ זו דרשתו של ר' הושעיה רבה (הגדול) הפותחת את מדרש בראשית רבה, בראש חומש בראשית, בראש ספר התורה כולו (ומשמר של ר' הושעיה רבה, יש אומרים, נלקח השם "רבה" לשם המדרש, בראשית רבה, ומשם התגלגל למדרש ויקרא רבה, ולשאר מדרשי רבה על התורה ואף על המגילות, ראו [מבוא לבראשית רבה](#) באתר מחלקי המים). אמון זה פדגוג, מציע ר' הושעיה באחד מהסבריו לפסוק במשלי. התורה, או החכמה, אומרת שהיא הייתה אמון = פדגוג "אצל", היינו אצל הקב"ה (ראו תחילת הפרק שם: "ה' קנני ראשית דרכי"). מי כאן הפדגוג ומי כאן החניך או התלמיד? ראו פירוש דעת מקרא על הפסוק במשלי שמפרש אמון במובן של חניך. כמו חונן/חניך, כך אולי גם פדגוג יכול להתחלף ממורה לתלמיד - זה ש"מפדגים" אותו. אבל אנחנו רוצים לחבר את המדרש עם המשכו, שאמנם מתחיל ב"דבר אחר", אבל נראה כאותו נושא. התורה או החכמה היא התכנית בעזרתה בנה הקב"ה את העולם. לא רק תכנית-על (Master-plan בכפל משמעות), אלא גם תכנית פרטנית המכילה את כל החדרים, הפשפשים, המבואות וכו'. מהקוסמוס האינסופי ועד האטום והקוורק, התא הביולוגי והגן הבודד. בראשית ברא אלהים – ב"ראשית", בתורה שנקראת ראשית, ברא אלהים בראשית העולם. התורה היא כביכול הפדגוג של מי שברא את העולם. ראו המונח [לגוס](#) בפילוסופיה היוונית. ומדרש זה התגלגל כנראה הביטוי שמקורו בזהר פרשת תרומה: "אסתכל בה באורייתא וברא עלמא".

¹⁴ הפדגוג הוציא את הבן לתרבות רעה.

¹⁵ במחשבה שנייה המלך מבין שגם אם הבן חטא והיה ראוי לעונש, הפדגוג הוא שמעל בתפקידו ואיך לא יענש אף הוא?

¹⁶ חיצאות הם מחיצות החופה וכיליות הם וילונות, אולי החופה עצמה, כמו כילה שמעל המיטה. ויש שמגיהים פה בליות.

¹⁷ מדרש זה מתעמת עם השאלה המוסרית של המבול: מדוע נחרב העולם כולו? אם האדם חטא וראוי לכיליון, מה חטאו בעלי החיים? במה חטא הטבע? כבר דנו חלקית בנושא בדברינו [אם אדם חטא בהמה במה חטאה?](#) בפרשת נח, ודווקא מדרש חשוב זה חמק מאיתנו. תשובת רבי פנחס היא שללא האדם, אין סיבת קיום לעולם. העולם הוא כמו חופה הבנויה מחפצים דוממים. אין חתן וכלה – אין צורך בחופה וכל כליה וקישוטיה. אם אין אדם, בהמה וחיה, אדמה וצמחים, למה לי? תשובת רבי יודן היא שהעולם חטא אף הוא. העולם החיצוני הוא הפדגוג של האדם! הוא שהקב"ה מסר לידי את האדם שיחנך אותו וילמדו לחיות כראוי. האדם מופקד על פיתוח העולם ושימורו ("לעבדה ולשמרה"), ואילו הטבע, העולם הדומם הצומח והחי שסביב האדם, מופקדים על חינוכו של האדם. ואם האדם, הבן, חטא והשחית את דרכו, האשמה היא (גם) בפדגוג - בעולם, ואין לו זכות קיום. שיטת רבי יודן חוזרת גם בדרשת ר' הונא בבראשית רבה פרשת נח, פרשה לא סימן ז: "הנני משחיתם את הארץ, ר' הונא ורבי ירמיה בשם רב כהנא בר מלכיה: אפילו ג' טפחים שהמחרישה שולטת בארץ נימוחו. משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג, כל זמן שהיה סורח, היה פדגוג שלו נְרָדָה. ולבן מלכים שהיה לו מניקה, כל זמן שהיה סורח, היתה מניקתו נְרָדָת. והמדרש מסיים שם בתרגום אונקלוס על הפסוק "והנני משחיתם את הארץ" (בנוסח קצת שונה מזה שבידינו): "הא אנא מחבל להון ומחבל לארעא עמהון".

¹⁸ אבה = אבא, זה הכתיב בארץ ישראל, בירושלמי הרבה. ובלשוננו היום: אדרבא ואדרבה, מסקנא ומסקנה, דוגמא ודוגמה וכו'.

¹⁹ הבן ירדים את הפדגוג וילך ויעשה מה שבליבו.

אמר לו אביו: אף אני לא מסרתיך לפידגוג אלא שלא יהא מזיזך.²⁰ כך אמר להם משה לישראל: שמא אתם סבורים לברוח מתחת כנפי שכינה או לזוז מעל הארץ? ולא עוד, אלא שהשמים כותבים, שנאמר: "יגלו שמים עוונתי" (איוב כ כז), ומנין שאף הארץ מודעת? שנאמר: "וארץ מתקוממה לוי" (שם, המשך הפסוק).²¹

דברים רבה ב יא פרשת ואתחנן – שלושת הפדגוגים

"יענך ה' ביום צרה" (תהלים כ ב) רבן אמרי: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו שלשה פדגוגים. הראשון אמר: יעשו לו כבלים של מאה ליטרין.²² והשני אמר: אינו יכול לעמוד בכבלים של מאה ליטרין, אלא יעשו לו כבלים של שנים עשר ליטרין. בא השלישי ואמר: היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים עשר ליטרין? יעשו לו כבלים של ליטרא אחת. כך אמר משה: יעשו לו כבלים של מאה ליטרות שנאמר: "ומצאוהו רעות רבות וצרות" (דברים לא יז).²³ דוד אמר יעשה לו כבלים של י"ב ליטרין שנאמר: "יענך ה' ביום צרה", כשם שהיום י"ב שעות. כיון שעמד ירמיה אמר לפניו: רבש"ע, אין בהם כח לסבול כשם שאמר דוד ביום צרה, אלא יעשה להם כבלים של ליטרא אחת, שנאמר: "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיה ל ז).²⁴

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: משלי פדגוג רבים יש עוד שלא הבאנו. כי אולי פדגוג טוב הוא מי שלא מאריך ומשאר טעם של עוד ...

²⁰ שלא יזוז ממך, או שאתה לא תצטרך לזוז (לגלות). ויש כאן נוסח אחר: שלא יהא מזיזך וכולם במשמעות שישמור עליך. נראה שמדרש זה 'מתכתב' עם מדרש בראשית רבה הקודם על המבול בו הפדגוג הוא העולם שנענש כשנכשל בשמירה על הבן (בני האדם), ואולי גם 'משוחח' עם בראשית רבה שלפני הקודם, בו הפדגוג הוא התורה המצויה ביסוד בריאת העולם. כאן, בסוף ספר דברים, אנחנו אחרי מתן תורה, בשירת האזינו בה נפרד משה, מוריד התורה לארץ, מבני ישראל. הפדגוג (בשם המלך) נפרד מהבן ומזהיר אותו שלא יחשוב לחסות בצל הפדגוג החדש, הם השמים והארץ, ולגנוב את דעתו (דעתם). בחיבור עם שני המדרשים הקודמים נקבל מהלך סיבובי כדלהלן. העולם נברא ללא תורה והוא עצמו, הבריאה, היה הפדגוג שצריך לחנך את האדם ולשמור עליו שינהג כשורה. זה מהות הציווי לעבדה ולשומרה שניתן עוד בגן עדן. מהלך זה נכשל והמלך שתחילה כעס על הבן (בני האדם), חזר וכעס על הפדגוג והעניש גם אותו. הבריאה כולה לקתה במבול. בא מתן תורה ו'שלף' את הפדגוג שביסוד הבריאה, זה שהוא תבנית העולם, זה שהיה "כלי אומנותו" של הקב"ה בבריאת העולם, שהוא צריך להיות גם הפדגוג היום-יומי באמצעות שמירת התורה והמצוות. אבל משה הפדגוג החכם (בשליחות המלך?) מכיר היטב את צאן מרעיתו ויודע שפדגוג התורה אינו מספיק ולפיכך הוא חוזר אל הפדגוג הראשון הוא העולם, שאמנם לפני מתן תורה נכשל בשמירה על הבן, אבל עדיין הוא פדגוג-עוד חשוב ("העידותי בהם את השמים והארץ כי אבוד תאבדון"); ואולי שני הפדגוגים: התורה-המוסר והעולם-הטבע ישמרו על הבן. אם גם אלה לא יעזרו ... ונראה שהפלגנו לפרשת האזינו. ראו דברינו האזינו השמים ותשמע הארץ שם.

²² כבלים של ברזל במשקל כ- 50 ק"ג. ליטרא היא יחידת משקל בתלמוד המוערכת ב-כחצי ק"ג.

²³ עפ"י איכה רבה ג א, יש בתוכחות פרשת כי תבוא 98 קללות וכאן עוד שתיים, סה"כ מאה תוכחות של משה. אגב, בגמרא בבא בתרא פח ע"ב מונים 24 קללות בפרשת כי תבוא, ראו בדברינו תוכחתו של בשר ודם – האם ייתכן הבדל בין תוכחה לקללה?

²⁴ ירמיהו, עם מעט נבואות הנחמה שלו, הוא פדגוג טוב ממש ומדוד. ראו את ירמיהו כפדגוג גם בהמשך המדרש שם, בסיומן כד: "ושבת עד ה' אלהיך - אמר ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגוגו אחריו ואומר לו: חזור בך בני. והיה הבן משלחו ואומר לאביו: באלו הפנים אני חוזר בך, ואני מתבייש לפניך! והיה אביו משלחו ואומר לו: בני, יש בן מתבייש לחזור אצל אביו? ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר? כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו ואומר לו: לך אמור לבני חזרו בכם. מניין? שנאמר (ירמיה ג) הלוח וקראת את הדברים האלה וגו'. והיו ישראל אומרים לירמיה: באלו הפנים אנו חוזרים להקב"ה? מניין? שנאמר (שם) נשכבה בבושתנו ותכסנו כלימתנו. והיה הקב"ה משלח ואומר להם: בני, אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים? מניין? (ירמיהו לא) כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא. א"ר עזריה: א"ל הקב"ה לירמיהו: לך אמור להם לישראל: חייכם, איני כופר בכם. אתם אמרתם לי בסיני: ומעי המו עליו (שיר השירים ה ד), אף אני כך אומר לכם: הבן יקיר לי אפרים ... על כן המו מעי לו". ראו דברינו זכרונות וכן שופרות בראש השנה על הפטרת יום השני של ראש השנה הלקוחה מירמיהו פרק לא. ירמיהו נביא הזעם וחורבן, ששתיים מהפטרות הפורענות הן שלו ואף לא אחת מהפטרות הנחמה (שכולן מישעיהו), זוכה לפיוס והשלמה עם העם שאותו כה אהב וכה הוכיח, ביום השני של ראש השנה, בהפטרה הפותחת בפסוק: "כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרדי חרב הלוך להרגיעו ושרא"ל". ומסתיימת בפסוק: "הבן יקיר לי אפרים אם ילך שעשעיים כימידי דברי בו זכר אֶזְכְּרֵנּוּ עוֹד עַל־פֶּן הָמוּ מְעִי לוֹ רַחֵם אֶרְחַמְנּוּ נְאֻמֵּה'". הפטרה המלווה ומשלימה את קריאת התורה בפרשת העקדה. ירמיהו הפדגוג הטוב.